

VIRÁG RITA

Visai gyermekjátékok¹

Bevezetés

Tanulmányomban kísérletet teszek Visa népi gyermekjátékainak bemutatására, melyek zömében az 1920 és 1950 közti időszakot jellemezték. Az 1999 és 2003 közt folytatott gyűjtéseim során elsődlegesen azokat a játékokat kerestem, melyeket sokan és sokáig játszottak, és eredetük a hagyományos paraszti kultúrában gyökerezik. A cikk elején a játék biológiai, lélektani és társadalmi funkcióit mutatom be, majd a gyűjtés tükrében írok arról, hogy az említett időszakban a hagyományos népi játékok milyen szocializációs szerepet töltek be Visában. Külön foglalkozok a gyűjtött játékok nemi, korosztályi és időszaki különbségeivel, valamint azzal, hogy vajon tovább élnek-e a hagyományos népi játékok a fiatalabb generációknál. Azokat a hagyományos népi játékokat kerestem a fiatalabb generációknál (12-18, és a 25-30 évesek), amelyeket emlékezetből sikerült feltárni az idősebb generációknál (a 45 és 85 év közöttiek). Kíváncsi voltam, hogy a gyűjtés idején (2000–2001-ben) a fiatalabb korosztályok ismerték-e, játszották-e még nagyszüleik játékait?

Ehhez a munkához igyekeztem az adatközlőimet úgy megválasztani, hogy a gyűjtés során reprezentatív mintát kapjak. A munka során gyerekekkel, az akkor 20-25 évesekkel és az 1950 előtt születettekkel is kapcsolatba kerültem. Legidősebb adatközlőm 1918-as születésű, a legfiatalabb pedig, 1993-as születésű volt. A gyűjtés során sok adatot kaptam a mai gyerekek időtöltésével kapcsolatban. Az interjúk, és a kérdőívésés során előkerültek olyan modern játékok is, melyek nem sorolhatóak a hagyományos népi játékok közé. Ilyenek a boltban megvásárolható késztermékek: például a matchbox, a Barbie baba, a tévéjátékok, stb., melyek részét képezik a fiatal generáció játékkészletének, de a dolgozatomnak nem tárgyai, ezért nem is vizsgáltam ezeket.

A játékról

Az emberi cselekvések széles tartományát alkotja játéktevékenység, ezért a játék fogalmát meghatározni nem egyszerű feladat. Két alapvető megközelítést ismerünk a játék fogalmának meghatározására. Az egyik szerint csak akkor beszélhetünk játékról, mikor a gyermek valamilyen játékszerrel foglalatkosodik, illetve, mikor valamilyen szabály rögzítette csoportos játékot űz a társaival együtt. A másik megközelítés szerint a játék fogalmába szinte minden beletartozik, a gyermekjátékokon át a felnőtteknek olyan időtöltései is, mint a különböző sportok, a kártyázás, vagy a sakkozás. Ez a két a felfogás megmutatkozik a játék tudományos elemzésében és a játékeffektívumokban is.

A játékeffektívumok áttekintése után két sajátosság tűnik fel azonnal, egyrészt a meghatározások fő célja a munka, a rítus és a játék közötti határvonal meghúzása, másrészt leíró jellegük, mely

¹ Kivonat Virág Rita: „Visai játékok. 1920 és 1950 közötti időszak játécai és továbbélésük a XX-XXI. század fordulóján” című szakdolgozatból. PTE BTK Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs, 2006.

A modern kor játékaival játszó visai gyermek ❖ Gatti Beáta fotója 2007. március 15-én készült

A juhokat fejő felnőtteket utánzó gyerekek Visában ❖ Boros Balázs fotója 2007. április 24-én készült

a játékfolyamat jellemzőinek összegyűjtésén alapul.² A játékeffektívumok egy tézisben azonosságot mutatnak, mely szerint a játék minden külső kényszerítő körülményt nélkülöző, szabad cselekvés. Ez a meghatározás azt sugallja, hogy a játék nem fontos, nem baj, ha kimarad az életünkből. Ám a játéknak igen fontos pszichológiai és társadalmi,³ és nem utolsó sorban biológiai szerepe van.

A játék biológiai szerepe

Mielőtt rátérnék e kérdés tárgyalására, mindenképp le kell szögezni, hogy az alábbiakban felsorolt funkciók szorosan összefüggnek egymással, feltételezik egymás meglétét.

Bagdy Emőke könyvében külön fejezetet szentel a társas kapcsolatok, ezen belül az anyagyermek kapcsolatok fontosságának. Állatkísérletek tanúbizonysága szerint a „mozgásos úton, a kicsinnyel való foglalkozásban közvetített szomatoszenzoros (testérzéseket adó) ingerek hiánya vált ki fejlődést károsító hatást”.⁴ Prescott elmélete szerint a kisagyi sejtek, és ezeknek a limbikus rendszerrel és a homlokagyi lebennyel való kapcsolata csak a korai életszakasz anyától eredő ingerei hatására fejlődik ki. Ezek az ingerek, pedig nem mások, mint az ölelés, ringatás, tisztasági műveletek, bőringerek és a mozgási ingerek.⁵ Mindezek az ingerek akkor is generálódnak, mikor a felnőttek foglalkoznak a kicsikkel, csiklandozzák őket, ujjukat számolják, lábukat lógazzák, tehát, mikor a mozgásos játékok közül az ölbeli gyermekek játékait játsszák. A testközelség ezen kívül az egészséges személyiségfejlődés feltétele is.

A játék pszichológiai szerepe

Amikor a felnőttek, illetve az idősebb testvérek és a kicsik a fent említett játékokkal mulatják az időt, nem csupán a biológiai funkciók lépnek működésbe. Ezeknek a foglalkozásoknak köszönhetően a gyermek megtanulja, hol vannak testének határai, ezáltal már képes érzékelni az én és a külvilág közti különbséget, és megtanulja azt is, miként tudja használni a végtagjait. A tanulás feltételezi és szolgálja az értelmi fejlődést. Piaget játékelmélete szoros kapcsolatban van az értelem fejlődésére adott magyarázatával, amelyben négy nagyobb periódust különböztet meg az értelmi fejlődésben. A születéstől körülbelül tizennyolc hónapos korig tart az érzékszervi-motoros periódus. A csecsemőben fokozatosan kialakul az érzékszervi-mozgásos koordináció,

² Niedermüller 1990. 537.

³ Lázár 1997. 19.

⁴ Bagdy 2002. 22.

⁵ Bagdy 2002. 23.

a tárgyak észleléséhez és manipulálásához, és a közöttük fennálló ok-okozati összefüggések megfigyeléséhez szükséges alkalmazkodás.

Ezt követi a képzetekben való gondolkodás időszaka, a művelet előtti szakasz, amely megközelítőleg nyolc éves korig tart. Ebben a periódusban megismétlődnek az eddig elért eredmények szimbolikus és verbális szinten. A tíz-tizenkét évesekre már a konkrét műveleti gondolkodás a jellemző, majd a serdülőkorban jutnak el odáig, hogy képesek legyenek elvonatkoztatni. Ez a korszak az absztraháló gondolkodás megjelenésének időszaka.⁶

Piaget szerint a játék az érzékszervi-mozgásos periódusban kezdődik. Ebben a szakaszban a játék legegyszerűbb formája, a gyakorló játék van jelen. Ez a játékfajta egy gesztusnak, egy mozdulatnak, például az ujjak mozgásának, a kar lendítésének, egy rikkantásnak, majd később egy tárgy gurításának, dobásának a sokszoros megisméltése. Csupán a funkcióöröm, az *én csinálom* öröme a kiváltó ok. Ezáltal történik az új készségek gyakorlása, és a játék addig tölti be funkcióját, míg az adott készségek be nem járatódnak.⁷

A gyakorló játék két éves kor környékén egyre inkább háttérbe szorul és átadja a helyét a szimbolikus játéknak. Piaget nyomán Millar jut arra a következtetésre, hogy ebben a játékfajtában a történéseknek, helyzeteknek a megértése, az ismereteknek az elrendezése történik játékos áttételeken keresztül. Ezért nevezi Millar ezt a játékfajtát *hidd ell-játéknak*. A szimbolikus játék során egyre differenciáltabb ismereteket szereznek a gyerekek a közvetlen környezetükről, a különböző emberi tulajdonságokról és szociális helyzetekről is.

A szimbolikus játék lassacskán átadja helyét egy újabb tevékenységnek, melyet az utánzó játékok, a szerepjátékok, majd a szabályjátékok jellemeznek.⁸ Bár már négy-öt éves kor környékén megjelenik, mégis a szabályjáték kialakulásának fő időszaka a hét és tizenegy év közötti periódus. A szabályjátékok kialakulásának idején az egyéni képzetek lassan átalakulnak a többi egyénnel való együttműködés során, mert a gyermek ráeszmél, hogy az adott dologról másnak is van elképzelése, amely nem feltétlenül egyezik meg az övével. Mivel egyre inkább belső kényszer a másikkal való együttműködés, így a játékot már a közösen meghozott szabályok irányítják. A szabályjátékokban a kommunikációs képességek, szociális viselkedések elsajátítására van lehetőség. Mindez már a játékok társadalmi szerepét vetíti elő.

A gyermekek játékaik során ismereteket és készségeket szereznek, környezetük újabb és újabb lehetőségeit fedezhetik fel, mindezt szabadon, saját kíváncsiságuk által vezérelve. Egyes pszichológusok szerint ez a spontán, önmaga által motivált tanulás előfeltétele a későbbi tudatos tanulásnak, mert viszonylag korán szembesülnek a környezetük állította kihívásokkal. Így megtapasztalják a problémakezelés, a tapasztalatszerzés és az aktív cselekvés élményét.⁹

Összefoglalva elmondható, hogy a játék a szó legszorosabb értelmében a tanulás alapvető formája.

A szocializáció és a játék társadalmi szerepe

Az ember társas lény, ugyanis „létünk forrása, feltétele, szükséglete és katalizátora a társ-kapcsolat.”¹⁰ „A szocializáció a társadalomba való beilleszkedés folyamata, amelynek során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat.”¹¹ Ha a szocializáció folyamatát a társadalom oldaláról

⁶ Millar 1973. 96–111.

⁷ Piaget 1995. 194–199.

⁸ Mérei 1995. 69–74.

⁹ Calliess 1995. 217.

¹⁰ Bagdy 2002. 5.

¹¹ Bagdy 2002. 11.

közelítjük meg, elmondható, hogy a szocializáció a társadalom fennmaradását biztosítja azáltal, hogy betagozza a felnövekvő generációt az érvényes társadalmi rendszerbe. A szocializációt a személyiségformáló hatások teljes köre jellemzi, melyben az akaratlan szociális tanulás mellett a szervezett oktatás és nevelés is jelen van.¹² A szocializációval foglalkozó elméletek szerint e jelenség komplex folyamat, melyben elkülöníthetünk elsődleges és másodlagos szocializációt. Az elsődleges szocializáció az a szakasz, melynek során az egyén gyermekkorában a társadalom tagjává válik. A másodlagos szocializáció minden olyan későbbi szakasz, melyben az egyén a társadalom egy újabb részterületét ismeri meg.¹³ A szocializáció csak társas kapcsolatokban bontakozhat ki és elsődleges színtere a család. Olyan keret, melyben a fogantatással és születéssel megvalósul biológiai lényünk, az anyával való testközelség, valamint a családtagokkal való rendszeres kapcsolat révén kibontakozik pszichés fejlődésünk és individualitásunk. A család nem más, mint a társadalom és az egyén közti közvetítő kiscsoport. A család szocializációs funkciója többszintű, ellátja a gyermek biológiai gondozását, biztosítja a fejlődéshez szükséges feltételeket, mindezek mellett magatartási és szerepmintákat is közvetít. Erre az elsődleges szocializációs alapra épül aztán a családon belüli tudatos nevelés, szoktatás, tanítás, megteremtve a személyiségbeli alapjait a családon kívüli nevelésnek.

A családi identitáshoz hozzátartozik a családon belüli funkció- és szerepmegosztás is. Egy jól működő családban a szülők érték közvetítőként szerepelnek. Magatartásukkal pedig szociális értékeket közvetítenek, ennek hatására a felnövekvő gyermek számtalan olyan „tudást”, értéket sajátít el, melyeket a családi életen kívül is eredménnyel tud használni. Egy érzelmileg stabil családban nagy valószínűséggel a gyermekben kialakul a beleélő, átérző készség, az empátia is. Hatodik életév környékén következik be egy jelentős fordulat a társas kapcsolatokban. Azok mellett, hogy továbbra is fontos a család, mint biztos háttér, a gyermek érdeklődése fokozatosan áttolódik a felnőttekről a gyerektársakra. Ezt a jelenséget nevezzük átpártolásnak.¹⁴ A gyerekek már nagyon korán, a saját én kialakulása után, érdeklődéssel fordulnak a másik gyermek felé. A felnőttel ellentétben a másik gyermek egyenrangú kommunikációs partner,¹⁵ és ez segíti a gyermek kioldódását a szülőkapcsolatokból. Ezekben a gyermekcsoportokban össze tudja magát hasonlítani másokkal, és a csoportokban folyó kommunikáció, a kölcsönösség és az agresszió első megnyilvánulásai és ezek szabályozódása nagyon fontos a gyermek fejlődése érdekében.¹⁶

Mint látjuk, az embernek szüksége van társakra, ez az igény feltételezi az alkalmazkodóképesség meglétét és az együttélés szabályainak betartását. Mindezt elősegíti a szabálytudat kialakulása, mely a közösségi viselkedés fontos eleme. A szabálytudat kialakulása a szabályjátékok megjelenéséhez köthető, mely a személyiségfejlődés egy adott időszakában, úgy a hetedik év körül jelenik meg, mikor az értelmi fejlődés a konkrét művelési szakaszba lép. Ez az időszak megközelítőleg egybeesik az átpártolás jelenségével, mikor a gyermek érdeklődése a kortársak felé fordul. Ebben az időszakban a játéknak, mint a korszak szinte kizárólagos tevékenységi formájának fontos szerep jut. Az egyik legfontosabb feladata az, hogy a szocializáció folyamatát a társadalom szempontjából a lehető legkedvezőbben alakítsa, és segítse a saját kultúra alapvető elemeinek, elveinek az elfogadását. Emellett megtanítja a gyermeket a kortársakkal való kapcsolatteremtésre, ezzel segítve a társadalomba való beilleszkedését. A csapatjátékokon keresztül a gyermek megtanulja akaratát alávetni a többség akaratának, és megérti, hogy céljai eléréséhez fontos a csapatmunka.

¹² Buda 1986. 65.

¹³ Németh–Boreczky 1997. 40.

¹⁴ Bagdy 2002. 70.

¹⁵ Buda 1986. 90.

¹⁶ Buda 1986. 90–91.

A játék szocializációs szerepe Visában 1920 és 1950 között

A hagyományos kultúrák egyik legfontosabb célja egy olyan magyarázat-, akció- és normarendszer kidolgozása, mely a leghatékonyabb módon szolgálja az egyén kultúrába való bele-
nevelődését, ezért a falusi társadalomnak létfontosságú minden olyan mechanizmus működése, mely elősegíti ez a folyamatot. E mechanizmusok között a játéknak azért van kitüntetett szerepe, mert a kultúrába való belenevelődés szenzitív szakaszát, a gyermek- és ifjúkort jellemzi.¹⁷

A falusi közösség egyik sajátossága, hogy rendkívül fontos szerepe van a nemek és a korcsoportok szerinti elkülönülésnek. A játék egy bizonyos kor után elsősorban csoporttevékenység, ez azonban nem zárja ki az egyedül is játszható játékok meglétét. Ezeknek a játékcsoportoknak a szocializációban betöltött szerepük miatt van nagy jelentőségük. Ugyanis a falusi társadalom másodlagos csoportjai közül, melyek a közös cél és a szervezetség jegyében jönnek létre, épp ezek azok, melyek a leginkább megmaradnak egy-egy korcsoport határain belül.¹⁸ Mindezek mellett a játékcsoportokat jól jellemzi – de nem kizárólagosan – a nemek szerinti megosztottság. Számos olyan játékot ismerünk, ahol a fiúk és a lányok együtt játszanak. Mindezek mellett a hagyományos népi játékokat inkább a lány- és fiújátékok megléte, a lányok és a fiúk külön való játéka jellemzi. Ezek az általános jegyek megfigyelhetők a visai játékok esetében is.

Mikor a gyermek megszületik, szülei, nagyszülei bölcsődalokkal altatják, mondókat mondanak neki, közben cirógtatják, simogatják arcocskáját, kezét. Ezek a játékok a *mozgásos játékok* játéktömbjén belül az *ölbéli gyermek játéka*i típuscsoportban találhatóak. A játékok természetesen feltételezik a társ, a szülő, nagyszülő aktív közreműködését. A család az elsődleges szocializációs színtér, amelyben a szülők és a nagyszülők magatartásformái és társas viselkedésmódja mintaként szolgál a felnövekvő gyermek számára. A család közvetíti a gyermek felé a falu elvárásait, a közösség által megszabott normákat, melyeket a személyiségfejlődése során fokozatosan beépít a saját magatartásába. A hagyományos falusi társadalomban a fiatalok önként alávetették magukat a közösségi normáknak, melyek be nem tartását minden esetben szankcionálta a társadalom. Már a négy-hat éves gyermekben is kialakulnak a társadalmi attitűdök a családi magatartáson keresztül.

Ez idő tájt kitágul a világ a gyermek számára. Nem csak a ház, hanem az udvar, az utca is játékterévé válik. Ahogy növekszik, úgy merészkedik egyre távolabb a háztól. Felfedezi a rét, a patak, az erdő világát. A játékok egy nagyon jelentős csoportja dominál ekkor a gyermek játékaiban, ez pedig az *eszközös játékok* csoportja. A szellemi és fizikai képességei fejlődésével egyre többször próbálja ki magát különböző alkotó tevékenységekben. A *tárgykészítő játékok* típusai között találunk olyan játékokat, melyek a manipulációs képességei mellett a fantáziáját is fejlesztik. Hiszen csak a fejlett fantáziával megáldott gyermek tud maroknyi sárból egy egész gazdaságot teremteni:

„Azokat csináltunk, mikor sár volt, esett az eső: csináltunk teheneket, csináltunk ökröket nagy szarvakkal, akkor csináltuk a juhokat, úgy meg tudtuk csinálni a juhokat is sárból, reá hasonlított a juhra.”¹⁹

Mikor a kislány rongybabát készít, és a babájával úgy játszik, mintha saját gyermeke lenne, a fantáziajátékok jellegzetes mozzanatát mutatja. Ha ezt a babát visai népviseletbe is öltözteti, akkor

¹⁷ Niedermüller 1990. 542.

¹⁸ Csepeli 1997. 395; Niedermüller 1990. 543.

¹⁹ F. K. M. (Az adatközlők neveit lásd a mellékletben.)

játékában a családban szerzett etnikai attitűdök,²⁰ a visai ünnepi viseletről (ti. a fodrosköntöséről) szerzett tudás is kifejeződik. Erre példa a következő idézet:

„Megvarrtam rongyból a testét, akkor ide még tettem gyöngyöket nekijek, hát régen gyöngy volt, annyiféle gyöngy. ... S idevarrtam ide a vállaihoz, volt két keze, s külön varrtam lábakat, s ide felvarrtam a testihez. Akkor egyiknek csináltam fodrosköntöst, édesanyám megmagyarázta hogy, szóval magyarázta, s mutatta is, hogy csináljam a fodrost...”²¹

A gyermek kicsi korától fogva az anyagok kézbe vételével sajátítja el ismereteit környezete anyagairól. Megtanulja a velük való bánásmódot, az anyagok fizikai tulajdonságait, és azt, hogy melyik anyag mire való.

A kézügyességet a tárgykészítő játékok mellett különböző *eszközös ügyességi játékokkal* is lehet fejleszteni. De nem csak a manipulációs képességét tudja a gyermek a játékkal erősíteni, hanem testi ügyességét és fizikai erejét is. Az eszközös ügyességi játékokról elmondható, hogy szinte minden életkorban és mindkét nemnél előfordulnak a különböző típusai. A mozgásos játékok közé tartozó *ügyességi és erő játékok* között a kisebbek körében népszerű ülőhinta épp úgy megtalálható, mint a kígyós játék:

„Több gyermek is játszhatta, úgy, hogy jó erősen összekapaszkodva alkottak egy láncot, ez volt a kígyó. Aki elöl áll, az a kígyó feje. A kígyó elkezd szaladni, és közben tekereg ide-oda. Ha élesen kanyarodik, akkor a kígyó farka ide-oda csapódik, így a hátsók sokszor elesnek. Az a cél, hogy senki ne essen el. Addig szaladnak, míg egyben van a sor”²²

A fejlettebb mozgáskészséget feltételező ugróiskola is a mozgásos játékok közé tartozik. Az iskolás kor közeledtével már a játékkészletben is megmutatkozik a lányok és a fiúk elkülönülése. Például a kifordulós körjátékokat inkább a lányok szeretik:

Lánc, lánc, esz - ter lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,

Cér - na vol - na, se - lyem vol - na, még - is ki - for - dul - na,

For - dul - jon ki Sá - ri - ka, Sá - ri - ka Sá - ri - ká - nak lánc kell.

²⁰ Vasas 1993. 70–71.

²¹ Vasas 1993. 69.

²² T. E. M.

„Körbe állunk, egymás kezét fogva énekeljük:
Akinek a nevét énekeljük, az kifordul, és onnantól kezdve háttal jár a körnek. Ha mindenki kifordult, vége a játéknak, és kezdhetjük újból.”²³

A nagyobb fizikai erőt feltételező bakugrásokat inkább fiúk játsszák. Ilyen játék például:

„A kapra noua. Több gyerek játssza. Az egyik lehajol, a másik nekiszalad, kezével a hátára támaszkodik, és terpesztett lábakkal átugorja. Majd egy kicsit távolabb megáll, ő is lehajol, ekkor következik a harmadik ugró, aki mindkét játékost átugorja. Így megy a játék több körön keresztül”²⁴

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a lányok ne játszottak volna a „fiús” játékokat, hisz a bakugrás leírását lányoktól gyűjtöttem. Bár az iskolában a tanórák közötti szünetben sokszor játszottak együtt lányok és fiúk, de alapvetően jellemző, hogy a játzócsoportok lakhely szerint szerveződtek. Így volt ez már régen is, mikor a szülői szigor tiltotta, hogy a gyerekek a faluban csatangoljanak:

„A faluba nagyon ritkán, nagyon ritkán, nem engedtek édesapámék. Mind csak inkább ott, csak abból az utcából, nem mentünk mi másokkal, csak onnan abból az utcából, fiúkkal, lányokkal. Nem mentünk így, hogy más utcára. ... Nem tudtunk mással játszódni, csak velek, ezekkel a lapusiakkal.”²⁵

Visában, mint általában a hagyományos paraszti gazdálkodást folytató mezősegi falvakban a gyermekek már viszonylag korán kivették részüket a munkából. A legeltetési szezonban lányok is, de jobbra a fiúk egész nap kint voltak a falu melletti legelőkön a lábasjósággal. Jellemző, hogy a gyermekek csoportokba való szerveződése ebben az időszakban (gondolok itt a hat-nyolc éves korra, és a legeltetési szezonra) nem belső tulajdonságok, hanem külső tényezők hatására történt. Ugyanis azok a gyerekek verődtek össze, akik szüleinek legelője egymás mellett volt, így ezek a gyerekek egyszerre hajtották ki az állatokat, és együtt múltatták az időt az állatörzés közben. A legelőkön külön életet élt a gyerektársadalom. A leányok vitték magukkal a varrni-valójukat, de megesett, hogy vittek magukkal serpenyőt, tojást és lisztet is a palacsintasütéshez. Amíg az állatok deleltek, és elfeküdtek a hűvösben, addig a fiúk kipróbálhatták ügyességüket. Ilyenkor játszották a *labdajátékokat* és a *sport-jellegű népi játékok* közül azokat, melyekben az állatörzéshez használt bot nagyon fontos szerepet töltött be. Ezek a játékok már jól szervezett csoportok meglétét feltételezték. A gyermek fokozatosan megtanulja, hogy a szükségleteit nem elégítheti ki azonnal, ezáltal a kezdeti önzése és érvényesülési vágya, ami eddig a társas élet állandóságának akadálya volt, feloldódik társai igényeinek figyelembevételével. A csapatjátékok szép példái annak, mikor az egyéni érdek alárendelődik a csapatérdeknek.

A legelői kortárs csoportok élete és tevékenysége iskolája volt a kölcsönösségi elv begyakorlásának.

A különböző szintereken, iskolában, legelőkön így alakult ki lassan a gyermekek társas viselkedési rendszere. Ezek a játékok mind szabályjátékok, melyek feltételezik a szabálytudat meglétét, amely fontos tényező az egyén szocializációjában. A szabályok ismerete és elfogadása segíti a társadalomba való betagozódását.

²³ L. Zs.

²⁴ Írd: Capră nouă, jelentése: kilenc kecske. L. J.

²⁵ C. M.

A legelőkön játszott ügyességet és erőt fejlesztő játékok olyan technikák meglétét feltételezik, melyek megléte a későbbi munkafeladatokban hasznára válhat az egyénnek.

Testük edzése mellett egyre nagyobb örömet jelent a gyerekek számára szellemük játékos formában történő csiszolása, a *szellemi ügyességi játékok* lehetőséget biztosítottak erre.

A gyermekek a konfirmáció után átkerültek a falusi társadalom egy magasabb státuszt biztosító rétegébe, ettől kezdve a nagylányok, vagy a legények csoportjába tartoztak. Feléledt bennük az érdeklődés a másik nem iránt. A falusi társadalom szabályozó szerepe erre az érdeklődésre is kiterjedt, ugyanakkor meg is teremtette a két nem találkozási, ismerkedési lehetőségének intézményes formáját.

Mezőségben a kendernek nagyon fontos szerepe volt, hiszen ez szolgáltatta – a gypjú mellett – a ruhanemű fő nyersanyagát. A közös fonásra szervezett *fonók* a munka mellett lehetőséget biztosítottak a fiatalok együttlétére, a közös szórakozásra is. Nem véletlenül nem mehettek, csak a konfirmáltak a fonóba. Ez épp úgy vonatkozott a leányokra, mint a fiúkra. Az volt az általános, hogy a leányok a vacsora végeztével közösen mentek a fonóba. Tízen, tizenketten is összegyűlhettek a fonóházban, ahol a legények megérkezéséig serényen folyt a munka. Mikor már unták a lányok a fonást és még a fiúk sem jöttek, különféle erő és ügyességi játékokkal szórakoztatták magukat a leányok. Csizmaszárastak:

„[...] akkor összeszorították így a gúnyájukat, így ni, jól a lábuk közé, s akkor egy leánnak elvettek, lehúztak egy csizmát, akkor az felhánta a lábát, a másik leány ült szembe vele, mikor ez felhánta így a lábait, akkor az húzott egyet a csizmaszárával a fenekére. Aztán kacagás, mér’ ment vissza, akkor ő leeresztette, s akkor felemelte a szemben lévő, akkor ő húzott annak egyet. Aztán kacagtak, meg ment ott egész széjjel a gúnyájuk. Mondom, olyankor csináltuk, mikor nem voltak fiúk. Na, kacagás volt.”²⁶

Forgatták a pulykát:

„Játszottunk ilyent, hogy forgattuk a pulykát. Akkor állott két leány, így ni, akkor tartott egy jó botot, jó erős fát, botot. Akkor egyik leány a közepire reácuporodott, így ni, összefogta kezeit, lábait, így mindenit arra a botra. S akkor egyik forgatta, kettő tartotta, s egy forgatta. Aztán ezek a leányok elkacagták [...]. Aztán ahogy ott forgatták, mondom, még kilátszódot ez meg az [...]. Aki ügyesebb volt, az hajthatta saját magát.”²⁷

Ezek a játékok, amellett, hogy fejlesztették az erőt és az ügyességet, még egy fontos tulajdonsággal bírtak, művelésük által a leányokban felszabadultak a gátlások, szabadabban, felnőtt felügyelete nélkül szórakozhattak. Nem véletlen, hogy ezeket a gátlásfeloldó játékokat nem játszották máshol, csak a fonóban és nem játszották máskor, csak a farsangi időben.²⁸

A legények is csapatosan állítottak be a fonóba. Innentől kezdve a munka átadta helyét a szórakozásnak. Megkezdődtek azok a jellegzetes fiú-lány társasjátékok, melyek alkalmat teremtettek a négy szemközti beszélgetésre, ölelkezésre, csókolózásra. Ezek a játékok a párválasztó társasjátékok körébe tartozó libázás:

²⁶ F. A.

²⁷ F. A.

²⁸ Fonóról bővebben: Kós 2000. II. 254–273; Tátrai 1990. 213–217.

„Ezt a játékot a fonóban szokták játszani a lányok és a fiúk. Ha egy legény szeretett volna négy szemközt beszélni egy lánnyal, akkor összebeszélt a barátjával, hogy csináljanak libázást. - Van egy libám eladó, ki veszi meg? Te mennyit adsz érte? – Én ennyit adok érte. Akkor a barátja megvette, [...] – Na, gyere, menjünk ki! Add meg a pénzt! Aztán kimentek. Kint megbeszélték, - na, küldd ki nekem ezt a lányt. Aztán az bement, a lány ki kellett menjen, ha nem akart kimenni, vitték ki a fiúk. [...] Ha nem akart vele sokat beszélni, szóba állni, akkor egy darabig beszélt, s akkor küldte be (ti. a legényt), de ő kellett kihívjon egy legényt, akit akart, volt szeretője, vagy más legényt, s akkor így ment végig az egész, míg a sok fiatal kihívta egyik a másikat. Ez volt a libázás. Aztán volt bizony, sokszor kiment a legény a lánnyal, elég sok ideig, kiabáltak már – Megfagy a liba, ereszd bel!”²⁹

Hasonló funkciójú volt a csillagszámlálás is. Ez utóbbi az orsó, vagy kendő elrablása volt, amit a leánynak ki kellett váltania.

A fonóbeli udvarlás, a leánynak a mások előtti ölbe ültetése, a csók megengedett volt, holott a hagyományos falusi szokások szerint az utcán nem érintkezhetek a fiatalok, szinte az egymás melletti séta is tiltva volt.

A fonóban kedvelt játék volt a *tiltó játékok* közé sorolható *mosós* is. A legények is elemükben érezték magukat, folytonosan a tréfákon járt az eszük, ezek a játékok a szellemi játékok közül a *beugratások* közé sorolhatóak.

Nem lenne teljes a kép, ha nem említeném meg, hogy a játék Visában sem múlt el a házasságkötéssel, az asszonyok és az emberek vasárnap délutánonkénti időtöltésében a játék továbbra is fontos szerepet töltött be. Az idősebb adatközlőim közül szinte mindenki megemlítette, hogy az édesapjuk kedvenc vasárnapi időtöltése volt a *pürccsoj*, a *gulyázás*. Ezt két csapat játszotta egy nagy, nyílt téren, aminek az egyik végén volt rajzolva egy kb. 3 méter átmérőjű kör. A „benti” csapat első ütőjátékosa ebből a körből ütötte el a *gulyát* (kb. 30 cm-es, somfából készült bot): feldobta a levegőbe és az ütőfával (ez a saját kb. 1-1.2 méteres botja) ütötte el. A „kinti” csapat játékosai arra törekedtek, hogy elkapják a *gulyát*. Az volt a célszerű, ha a kabátjukkal próbálták meg elkapni, úgy, hogy a kabát alját kötéyszerűen feltartották, és ebbe esett bele a *gulya*, mert a bot a repülés közben forgott a levegőben, és komoly balesetet okozhatott. Ha sikerült kifogni (elkapni) a *gulyát*, akkor a csapatok cseréltek. Ezt a játékot is rendre játszották, tehát sikeres ütés esetén egymás után következtek az ütőjátékosok.³⁰ Hasonló volt a *ciglis*. Ezt a játékot is két csapat játszotta. Volt egy kb. 2 méter átmérőjű kör, aminek a közepébe be volt szúrva egy bot, amire rá volt keresztbe helyezve a *cigli* (kb. 30 cm-es, mindkét végén kihegyezett fa). A „benti” csapat ütőjátékosának a botja segítségével el kellett ütni a *ciglit*; lehetőség volt arra is, hogy több botot fogjon össze és azokkal üsse el a *ciglit*. A „kinti” csapat játékosai közül valaki megpróbálta a *cigli* kifogni és bedobni a körbe, ha ez sikerült, akkor a két csapat cserélt, ha nem sikerült, mert az ütőjátékos kivédte a dobást a botjával, akkor a benti csapat következő játékosa került sorra az ütéssel.³¹

A játék szinterei és a játészó csoportok

Az 1920–50-es években a játék iskolás korig nagyrészt otthon folyt. A kisgyermek rendszert a testvéreivel, és a szomszédságban lakó hasonló korú gyermekekkel együtt, egy idősebb testvér, vagy nagyszülő felügyelete alatt valamelyikük udvarában játszott.

²⁹ F. J.

³⁰ F. J.

³¹ P. F.

Ahogy egyre cseperedett a gyermek, úgy tágult ki az a tér, melyet játékaival uralhatott. A ház, az udvar mellett az utca vált a játék központi terévé. Ez meghatározta azt is, hogy kikkel játszott együtt. A szomszéd gyerekeken kívül már az utcában lakó hasonszőrű gyerekek is játszópajtásai lettek.

Bár nem nagy a falu, mégis földrajzilag jól elkülöníthető játszócsoportok alakultak ki, melyek lakóhely szerint szerveződtek. Iskolás korban meghatározóvá válik, és ettől kezdve fontos szerepet tölt be az *egyszerűsők* csoportja, tehát az egyidős gyermekek csoportosulása. Az iskolában az órák közötti szünetekben az egy osztályba járó gyerekek játszottak együtt. Megfigyelhető, hogy az iskola az a színtér, ahol nem különültek el olyan élesen a nemi csoportok, mint ahogy ez általában jellemző volt a tradicionális falusi gyermekközösségekre. Több adatközlőm is utalt rá, hogy a szünetekben játszott párválasztó játékokba, amik a lányok által kedvelt játékok voltak, a fiúk is rendre bekapcsolódtak.

Mikor arra voltam kíváncsi, hogy melyek azok a játékok, amiket az iskolában tanultak a tanítójuktól, mind a női, mind a férfi adatközlőim elsődlegesen a lányok által játszott játékokat sorolták fel. Ilyen volt a *párválasztó játékok* csoportjába sorolható *Hol jársz, hová mész Erzsébet királynő* kezdetű játék, vagy a *vonulások* csoportjába tartozó *Bújj, bújj, zöld ág*, mely szintén sokak által lett említve.

Még egy rendkívül fontos szervezőelv figyelhető meg a visai gyermekcsoportok szerveződéseinél, az a külső körülmény, hogy kik jártak ugyanazon legelőterületre. A XX-XXI. század fordulóján a gyermekcsoportok szerveződésében továbbra is rendkívül nagy szerepe van a korosztálynak és a nemnek, de az iskola jelentőségének növekedése – ahol az egy osztályba járó lányok és fiúk együtt játszanak – árnyaltabbá teszi a képet. A lakóhely szerinti csoportosulás, különösen az iskolás korosztálynál, kicsit háttérbe szorult, mivel a mai gyermekek faluban történő mozgását a szülők kevésbé korlátozzák, mint az előző generációk esetében. A falu két szélén lakó, de egy osztályba járó gyerekek nyugodtan átjárhatnak egymáshoz játszani, vagy közösen felkereshetik a kedvelt játszóhelyeket. Gyakorlatilag megszűnt az egyéni legeltetés, így ez a tényező már nem befolyásolja a játszócsoportok kialakulását.

Mindkét nagy generációs csoportnál kedvelt helyszíne a játéknak az iskolaudvar, a templomkert és a falu központi füves területe, amit csak *Pusztának* emlegetnek. Ma focipálya van a *Lapusnak* nevezett résznek az erdő felé eső részén, ez a füves terület mindig is népszerű játszóhely volt a visaiak körében.

Az idősebb adatközlőim elmondása alapján a *Szamosnak* és a *Csergésnek* nevezett határreszen voltak a községi legelők, ide hajtották ki a fejős teheneket a gyerekek naponta. Tavasszal, illetve a sarjú lekasálása után a *Szénafűre* jártak rendre – tehát beosztás szerint – legeltetni a gyerekek. A *Hegymegett* és a *Csiki-hegy* a juhok legelője volt, de a gyereksereg itt is talált magának helyet a játéokra.

A játékok időszaki megosztottsága

Minden játéknak megvolt a maga ideje. Így volt ez a XX. század elején, közepén és a XXI. század elején egyaránt. Bár arra nézve nincs elég adat a birtokomban, hogy el tudjam különíteni a hétköznap játszott játékokat és az ünnepnapok játékait, de a játékok éves periodizációja a rendelkezésemre álló adatokból is jól kiolvasható. A kisorsolók, a mondókák és a kiolvasók az év minden szakaszában részét képezték az aktuális játékkészletnek. Ez érhető, hiszen sem térbeli, sem időjárásbeli meghatározottságuk nincs. Viszont az eszközös játékok, a mozgásos játékok és a párválasztó játékok gyakorisága a tél beálltával csökkent a szellemi játékokhoz képest, melyeket

a leghidegebb évszakban játszottak a leggyakrabban. Télen a gyermekek beszorultak a házba, ahol nem állt rendelkezésükre akkora tér, hogy a szabadban játszott térigényes játékokat tudják gyakorolni. A ház mellett a fonó volt ekkor a játék legfőbb színtere, az itt játszott játékoknak viszont korbelt meghatározottsága volt, hiszen csak a konfirmált leányok és legények járhattak a fonóba. A kollektívizálással szűnt meg a faluban a fonó intézménye, így eltűnt a fonóbelti játékok jelentős része is. Vannak viszont, melyek a mai generációknál is tovább élnek, és leggyakrabban az iskolában, és telente otthon játsszák ezeket, ilyenek például a „Mit viszen a kishajó”:

„Kiválasztunk egy játszót, aki a többiek sorban kérdezi: Mit viszen a kishajó E betűvel? Egy, kettő, három! /Bármilyen betűt mondhatott./ Ha a kérdezett ennyi idő alatt nem tudott az adott betűvel kezdődő szót mondani, ami lehetett élőlény, tárgy, fogalom, akkor zálogot kellett adnia. A játék végén ki kellett váltani a zálogot.”³²

Hasonló a Cseng-peng az aranygyűrű:

„Többen játszhatjuk egy körben állva vagy ülve. Választunk egy osztót és egy hunyót. Az osztónál van egy gyűrű vagy egy apró tárgy, amit a két keze közé tesz. Miközben jár körbe, mindenkinek megérinti az előre tartott kezeit, és mondogatja: Nesze neked is, marad nekem is, nesze neked is, marad nekem is, nesze neked is, marad nekem is, cseng-peng az aranygyűrű, kinél van, nálam is, másnál is. Egyszer csak beleejti valaki kezébe a gyűrűt, úgy hogy azt senki ne vegye észre. Ekkor hívja a hunyót, aki kívül a körön huny, hogy keresse meg a gyűrűt. Ha megtalálja, akkor, akinél van a gyűrű, az lesz a hunyó. Az osztó helyett is állhat más, de maradhat is ugyanaz az osztó a játék végéig.”³³

A játékkészlet

Ha kicsit alaposabban megvizsgáljuk a játékok időbeli eloszlását, kiderül, hogy a legtöbb játék, mind a négy évszakban a mozgásos játékok csoportjába tartozik. Ezt követi „népszerűségben” az eszközös játékok csoportja. E két típus teszi ki az általam gyűjtött játékok alkotta játékkészlet 67,5%-át, a maradék 32,5%-ba a szellemi játékok (26 db.), a párválasztók (9 db.), a kisorsolók, kiolvasók (10 db.) és a mondókák (6 db.) tartoznak.

Az eszközös játékok általában a fiúknál, míg a mozgásos játékok a lányok körében voltak népszerűek. Megállapítható, hogy az eszközös játékok csoportjába tartozó sport-jellegű népi játékokat kizárólagosan fiúk játszották. A 75-85 éves korosztálynál a nőknél is van ilyen játék. Ez egyetlen játék, a *ciglis*, melyet Fodor Mihályné (sz. Szőlősi, 1926) játszott lánykorában.

A mozgásos játékok közül a különféle ügyességi és erő játékok altípusa a leggyakoribb. Megfigyelhető, hogy ezeket a játékokat a 12-18 évesek korosztályát leszámítva inkább a lányok játszották. Nem csoda, hiszen olyan játékok tartoznak ebbe a csoportba, mint a különféle *ugróiskolák*, illetve a *pulykaforgatás*, a *kurtatyúk*:

„Csinálódunk kurta tyúknak. [...] Azt egy férfikabátba kellett, de mondom, a férfikabátnak az ujaiba kellett dugjuk a lábainkat. [...] Ügyeltük a szőlőt, így ni-ni, egy másik leánnyal. [...] S akkor leterítettünk, egyik a másikat csináltuk meg, akkor, ahogy van az a fundátlepedő, ott a párnák alatt, leterítettük a borozdára, így az alsó borozdára, arra aztán kezdődnek a

³² F. Á.

³³ F. E.

szőlők, s akkor mikor a borozda tetejéről, amikor meg volt a kurta tyúk, onnat gurultunk le. Jaj, aztán kacagás. Mentünk neki a szőlőtőknek, ráztuk a le szőlőt, szedtük le. Akkor csináltuk a másik leánt kurta tyúknak [...]. Addig mentünk, amíg jött a másik, valahogy bontson ki, s vesse le rólunk, mert nem tudtunk kimászni. [...] a fonóban is csináltuk kurta tyúkot.”³⁴

Ilyen a csizmaszáras, melyekkel a lányok a fonóban múltatták az időt. Ugyanebbe az altípusba tartoznak a kifordulós körjátékok és a kendős játékok például az „Elvesztettem zsebkendőmet”:

„Körbe állunk, és kiválasztunk egyet, aki kívülről kerüli a kört, kezében egy zsebkendővel.

El - vesz - tet - tem zseb - ken - dő - met meg - ver a - nyám ér - te,
Sza - bad pén - tek, sza - bad szom - bat, sza - bad szap - pa - noz - ni,

ki meg - kap - ja ad - ja viz - sza csó - kot a - dok ér - te.
sza - bad en - nek a le - gény - nek egy - pár csó - kot ad - ni.

Közben énekeljük:

Az ének közben a körön kívül járó játékos valakinek a háta mögé ejti a kendőt. Ha a másik ezt nem veszi észre, és a kendős a kört megkerülve visszaér hozzá, felveszi a kendőt és megmosdatja vele a körben állót. Ha a kendő leejtését észrevette a körben álló, akkor felkapja, és szalad a kendőt elejtő játékos után, aki arra törekszik, hogy ő érjen be előbb az üres helyre. Ha sikerül beérnie, akkor most az jár körbe a kendővel, aki mögé leejtette a zsebkendőt. Ha a körben álló játékos utoléri a kendőt elejtő társát, akkor megmosdatja és visszaáll a saját helyére a körbe, és a kendőt újból az viszi, aki az előző körben is.³⁵

Ezeket iskolai közvetítéssel a fiúk is megtanulták. Ebben az altípusban szerepelnek fiúk által játszott játékok is, ezért nem mondhatjuk, hogy ez az altípus kizárólagosan lányjátékokat tartalmaz.

Mikor a párválasztó játékokra gondolunk, azok úgy jutnak eszünkbe, mint tipikusan lányok által játszott játékok. Ez nagy vonalakban igaz is, de nem csak lányok játszottak ilyen játékokat. Mint ahogy az előzőekben utaltam rá, ezeket a játékokat az iskolában is tanulhatták, és a fiúk is játszhatták a szünetekben. Gyakori volt, hogy a különböző lányjátékokba beengedték a kisebb fiúkat is. Előfordult az is, hogy a már nagyobb legényke is beállt a játékokba pusztán azért, hogy együtt lehessen a kis szeretőjével, azzal a leánnyal, aki tetszett neki.

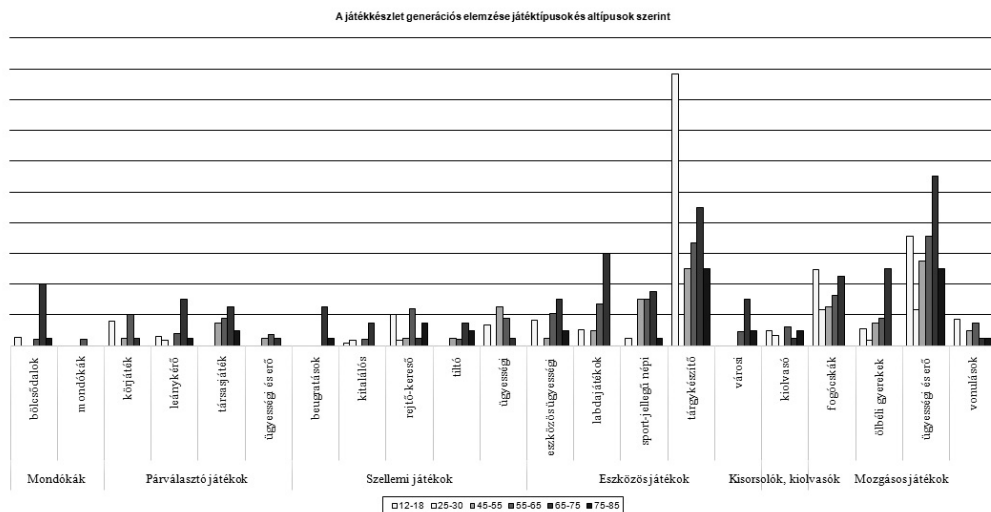
A játéktípusok megoszlása a mai gyerekeknél is hasonló képet mutat. Kiemelkedő a 12–18 éves fiúk között a tárgykészítő játékok altípusa. Azt hiszem ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a gyűjtés idején ezek a fiúk aktívan foglalkoztak különböző játékszerek készítésével, míg az idősebb generációnak emlékezetből kellett felidéznie, hogy milyen játékokat készített gyerekkorában. Nagy a valószínűsége annak, ha a negyvenes, ötvenes években folyt volna Visában játékgyűjtés, hasonlóan magas lett volna a gyűjtött tárgykészítő játékok száma.

³⁴ F. A.

³⁵ L. Zs.

A játékok generációs megoszlásáról készítettem egy összesítő diagramot (1. ábra), melyen látható, hogy a hat – általam meghatározott – generációnál milyen arányban fordulnak elő a különböző játéktípusok. A játékkészlet összetétele a fiatalabb generációknál kevésbé egyenletes, mint az a négy idősebb korosztálynál. Itt is látható, hogy az eszközös és a mozgásos játékok alkotják a játékkészlet többségét, mindkét generációs csoportnál – ti. a 12–18 és a 25–30 évesek, valamint a 45–85 évesek csoportjaiban – is.

Bár szűk a keresztmetszet, az látszik, hogy a hat nagy típusból van olyan, amire kevés példát találtam. Viszonylag kevés mondókát, és kisorsolót, kiolvasót, valamint arányaiban kevés párválasztó játékot sikerült gyűjtenem. Az, hogy ez a jelenség tendenciózus, vagy pusztán a gyűjtés hiányosságából fakad, nem tudom, erre választ a monografikus gyűjtés adhat. Az mindenesetre figyelemreméltó, hogy a párválasztó játékokra vonatkozóan összesen 54 játékközlést sikerült gyűjtenem – ez az összes játékközlés 8,7 %-a –, ez csupán 9 különböző játékra vonatkozott, ami a 157 különböző játéknak pusztán a 0,57 %-a. Ebben a 9 játékban voltak a libázás és a csillagszámolás is, melyek a nagylányok és legények kedvelt fonóbeli szórakozásai közé tartoztak.

1. ábra

A játékok hagyományozódása

A játékok hagyományozódásával kapcsolatban a gyűjtések során azt tapasztaltam, hogy általában a gyermektársadalom az, amely a kedvelt játékokat tovább örökíti. Adatközlőim elmondása szerint a szülőknek az állandó elfoglaltságot jelentő mezei munkák és az állatgondozás mellett nem volt idejük a gyermekeiket megtanítani a különböző játékokra. Ebben inkább a nagyszülők jártak az élen. Kresz Mária a nyárszói játékokról készített tanulmányában arról ír, hogy van rá példa, mikor a játékok generációkat ugranak át, ami hozzájárul a variánsok kialakulásához – ti. mire sor kerül a felújításra, már nem emlékeznek pontosan a játékokra.³⁶ Ez a jelenség Visában is megfigyelhető. Az idősebb generáció *Málás* játéka némi tartalmi módosulással – *ülü* helyett a *cigány* viszi el a *málékat*, illetve a *szolgáló* helyett a *gyermek* vigyázza azokat, a játék végén a fogócska nem csak az *anya* és a *szolgáló*, illetve a *gyermek* között zajlik, hanem a *cigányt* is el kell

³⁶ Kresz 1959, 179.

³⁷ Kresz 1959, 179.

kapni – a fiatalabb nemzedék játékaként éledt újjá. Kresz Máriának ugyanebben a tanulmányában olvasható az is, hogy a nyárszói gyerekek a negyvenes évek elején, mikor a szerző a gyűjtést végezte, alig tanultak játékokat az iskolában.³⁷ Ezzel ellentétben Visában minden korosztálynál találunk példát olyan játékokra, melyeket a tanítójuktól sajátítottak el.

Csak a mai generációnál sikerült tetten érnem olyan játékokat, melyek bizonyíthatóan kívülről, más településekről – a faluban nyaraló rokongyerekek, illetve a szünetet a nagyszülőknél töltő városi gyerekek közvetítésével – kerültek be a visai játékok sorába, bár bizonyára régebben is voltak olyan játékok, melyek ily módon kerültek be a játékkészletbe.

A különbségek okai

A játékok egy jelentős része generációról generációra öröklődik a gyerekek között. Ezek olyan játékok, melyek áthaladtak a társadalmi szűrőn, melyek beépültek a falu kollektív tudásába. Megfigyelhető azonban, hogy a közeg, melyben az átörökítés zajlik, megváltozott. Előtérbe került az iskola, ahol a nevelés, oktatás, fejlesztés terén tudatosan használják fel a népi játékokat. A rendelkezésre álló gyűjteményekből a visai játékkészletbe kerülnek olyan, általánosan ismert típusok, melyek nem voltak megtalálhatóak az 1920 és 1950 évek közötti időszakban. Példa erre a *Bújj, bújj, zöld ág* kapus-hidas változata, mely csak a fiatal generációnál ismert és bizonyítottan iskolai eredetű, ezzel szemben az idősebb generáció a bújó-vonuló típusát ismerte a játéknak.

Természetesen mára sok játék kikopott a játszott játékok sorából. Mostanra teljesen megszűnt az egyéni legeltetés, az állatokat fizetett pásztorok őrzik. Így elsősorban azok a játékok tűntek el, amiket állatorzás közben, kint a legelőn játszottak. Ezek a játékok a sport-jellegű népi játékok csoportjában tartozó *pürccsoj*, *gulyázás*, *ciglis* és a *disznós*. Nem játsszák már a *csirkést* sem. Megszűnt a kender házi feldolgozása, ezért nem készítenek már *kenderszárpipát* sem. A fonó megszűntével a konfirmált fiatalok játéka is eltűntek.

A kollektivizálás és az urbanizáció következtében végbement életmódváltás és a migráció alapvetően megváltoztatta a visai gyerekek mindennapjait. Felgyorsult ütemben áramlottak be a faluba az új, városról érkező hatások, megjelent, majd elterjedt a rádió és a televízió is. Mindezek együttesen eredményezték a játékok és a játékszerek új „generációjának” megjelenését a faluban. Az 1960 őszétől visszaállított 8 osztályos oktatás, az általános iskolai tanulmányokat követően – többségében – a kolozsvári középiskolákban való továbbtanulás, illetve a Kolozsvárról naponta ingázó tanárok tevékenysége mind-mind hozzájárulhatott a két nagy generáció /a 12-30 évesek, és a 45-85 évesek generációjának /játékkészletében mutatkozó különbségek kialakulásához.

Összefoglalás

Az előzőekben láthattuk, hogy a játék több mint egyszerű gyermeki időtöltés, és nem csupán „minden külső kényszerítő körülményt nélkülöző szabad cselekvés”.³⁸

A játékok biológiai, pszichológiai és társadalmi szerepét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a játék nélkülözhetetlen eszköze az idegrendszeri érésnek és az értelmi fejlődésnek. Fontos szerepet tölt be személyiségünk kialakításában, társas kapcsolataink kiépítésében és megerősítésében is. A játék könnyíti meg a társadalom által elvárt szerepek elsajátítását, a közösségi normák és értékek internalizációját is. Ezek az általános szabályok a visai játékokra is igazak. A gyermeknek észrevétlenül fejlődik mozgása, képessége, együttműködési készsége, viselkedési kultúrája a játék közben. A családi identitást, a társadalmi és családi szerepeket is elsajátíthatja a játékokon keresztül. A nemi és korosztályi meghatározottságú játzócsoportokban megtanulja alárendelni

³⁸ Niedermüller 1990. 538.

magát a többség akaratának, megtanulja késleltetni a saját szükségleteinek kielégítését. A fonó-béli játékok gyakorlása közben a párválasztás és a családi életre való felkészítés is megtörténik.

A visai játékok, a játékmag szerinti csoportosításban hat nagy típusba sorolhatóak. A játékkészlet tipológiai eloszlása mind a 12-30 évesek alkotta fiatal generációban, mind a 45-85 évesek alkotta idősebb generációban is egyenletlenséget mutat. Mindkét generációnál az eszközös és a mozgásos játékok túlsúlya figyelhető meg.

Ugyanígy a játéktípusok időszaki megosztottsága is megfigyelhető mindkét generációnál. A rosszidő beálltával a szellemi játékok gyakorisága nő az eszközös, a mozgásos és a párválasztó játékokhoz viszonyítva, míg a kisorsolók, kiolvasók és a mondókák éves szinten egyenletes eloszlást mutatnak.

Arra a kérdésre, hogy az 1920–1950-es években játszott játékok vajon tovább élnek-e a fiatal generációknál, egyértelműen igen a felelet. A játékok hagyományozódásában azonban már nem csak a gyermektársadalomnak és a családnak, de az iskolának is – az előző generációkhoz viszonyítva – kiemelkedő szerepe van. Meg kell azt is jegyezni, hogy az életmódváltás, a tan kötelezettség növekedése és a kolozsvári tanári kar megjelenése a faluban, jelentős mértékben változtatott az újabb generációk játékkészletén. Bizonyos, a hagyományos életmódban gyökerező játékok eltűntek, bekerültek viszont a játékkészletbe olyan, más néprajzi csoportnál gyűjtött népi játékok, melyeket a tanárok tanították meg a diákjaiknak. Ezek a játékok az idősebb generáció játékkincsében nem szerepeltek, vagy nem ilyen formában léteztek.

IRODALOM

- BAGDY EMŐKE: *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest, 2002, Nemzeti Tankönyvkiadó
- BÁRKÁNYI ILDIKÓ: *Gyermekélet a két világháború között*. In Juhász Antal (szerk.): *Mórahalom; a település földje és népe*. 1992, Mórahalom Város Önkormányzata.
- BUDA BÉLA: *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*, Pszichológia – nevelőknek sorozat. Budapest, 1986, Tankönyvkiadó.
- CALLIESS, EDWARD: *Tanulás a játékban I*. In: Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékszociológia* Szöveggyűjtemény. Budapest, 1995, Eötvös Károly Könyvkiadó.
- CSEPELI GYÖRGY: *Szociálpszichológia*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó.
- CSETE BALÁZS: *A jászkiéséri gyermek élete a születéstől a házasságig: 1954*, Szolnok, 1993, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- FÜGEDI MÁRTA: *A gyermek a matyó családban*. Miskolc, 1988, Herman Ottó Múzeum.
- GAZDA KLÁRA: *Gyermekvilág Esztelneken*. Néprajzi monográfia. Bukarest, 1980, Kriterion Könyvkiadó.
- GÖNCZI FERENC: *A somogyi gyermek: A Somogy megyei földművesnép gyermeknevelési módjának a gyermekek különböző szokásainak leírása*. Kaposvár, 1937, Uj-Somogy Nyomda- és Lapkiadó Rt.
- HINTALAN LÁSZLÓ JÁNOS: *Aranyalma – Játékhagyomány*. Harmadik, bővített kiadás. Keszthely, 2005, Örökség Alapítvány.
- KISS ÁRON (SZERK.): *A magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest, 1891, Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése.
- DR. KÓS KÁROLY: *A Mezőség néprajza I-II*. Marosvásárhely, 2000, Mentor Kiadó.
- KRESZ MÁRIA: *A gyermekkor és ifjúságkor néprajza egy kalotaszegi faluban*. *Ethnographia* LV. 1946. 143–147.
- KRESZ MÁRIA: *A magyar gyermekjáték-kutatás*. Különnyomat a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Budapest, 1948.
- KRESZ MÁRIA: *A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban*. /klny/ Néprajzi Tanulmányok. Budapest, 1949.

- KRESZ MÁRIA: Játék a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények IV./4.* 1959. 172–203.
- KRESZ MÁRIA: A fiatalság társas élete a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények V./1.* 1960. 93–121.
- KRISTON VÍZI JÓZSEF: A palócöldi fiatalság társasélete és szórakozásformái. In: Viga Gyula (szerk.): *Kultúra és Tradíció I.* Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc, 1992.
- LÁZÁR KATALIN: Játéktípusok. A játékok rendje In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VI.* Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó. 544–648.
- LÁZÁR KATALIN: *Népi játékok.* Budapest, 1997, Planétás Kiadó.
- LÁZÁR KATALIN: *Gyertek, gyertek játszani I.* A népi játékok elmélete, Válogatás erdélyi és moldvai játékokból. Budapest, 2002, Eötvös Kiadó.
- MÉREI FERENC: A játék értelme és öröme. In: Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékszociológia.* Szöveggyűjtemény. Budapest, 1995, Eötvös Károly Könyvkiadó.
- MILLAR, SUSANNA: *Játékszociológia.* Budapest, 1973, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- NÉMETH ANDRÁS – BORECZKY ÁGNES: *Nevelés, gyermek, iskola.* A gyermekkor változó színterei. Nevelésméleti és Nevelésszociológiai bevezetés. Budapest, 1997, Eötvös József Könyvkiadó.
- NIEDERMÜLLER PÉTER: Magyar népi játékok. Műfaji sajátosság. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VI.* Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó. 537–543.
- PIAGET, JEAN: *Szimbólumképzés a gyermekkorban.* Utánzás, játék és álom; a kép és ábrázolása. Budapest, 1978, Gondolat Kiadó.
- PIAGET, JEAN: A játékszabályok és a gyermeki játékok fejlődése. In: Stöckert Károlyné (szerk.): *Játékszociológia* Szöveggyűjtemény. Budapest, 1995, Eötvös Károly Könyvkiadó.
- TÁTRAI ZSUZSANNA: Jeles napok – ünnepi szokások In Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VII.* Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó. 102–264.
- VASAS SAMU: *A kalotaszegi gyermek.* A személyiségfejlődés néphagyományai Kalotaszegen. Marosvásárhely, 1993, Kráter Kiadó – Colirom Rt.

RITA VIRÁG

Children's Games in Visa

In my study I essay to introduce the children's folk games in Visa. During my collections conducted between 1999 and 2003, I was looking for those games dominantly that were played by many participants, and for long time, and those that derived from the traditional peasant culture. The study attempts to shed light on the significance of children's games concerning biological, psychological and social functions. I pay distinguished attention to gender, age and chronological-based distinctions of the collected games, and the issue whether traditional folk games are transmitted to younger generations.